

BNP-vækst: hvorfor/hvorfor ikke?¹

Denne artikel giver i første del en oversigt over de økonomiske argumenter, der kan fremføres til fordel for BNP-vækst som løsningen på den aktuelle økonomiske krise.

I anden halvdel problematiseres denne løsning set i dels et historisk og dels i et perspektiv af en socioøkonomisk og miljømæssig bæredygtig udvikling.

JESPER JESPERSEN

Professor ved Institut for Samfund og Globalisering
Roskilde Universitet

Indledning

Begrebet 'Vækst' har fået sin egen politiske dynamik. Det hører i dag til standard-fraserne i den politiske og økonomiske debat, at 'vækst er en nødvendighed'.²

Det er ikke kun statsministeren, men i realiteten det meste af Christiansborg-eliteen, der sukker efter fornyet vækst. 'Vækst' efterlyses, som om det er en samfundsøkonomisk mirakelmedicin, der nærmest omkostningsfrit kan løse en række af de mest presserende makroøkonomiske ubalancer. Det fremstilles, som om politikerne blot skal (gen)finde en trylleformular, der vil bringe væksten tilbage, hvorefter den økonomiske krise hurtigt vil kunne overføres til historiebøgerne.

Sigtet med denne indledende artikel er at give en noget mere bredspektret fremstilling af 'vækst-problematikken'. I et mere overordnet samfundsmæssigt perspektiv er det en forfladigelse at fremstille 'vækst i BNP' som omkostningsfri. Alene det forhold, at økonomi og økonomisk teori ofte benyttes som grundlag for at vælge mellem gensidigt udelukkende alternativer, burde mane til forsigtighed. Vælges 'A', så afskærer man sig fra at vælge fra B..... til Å, og måske endog andre løsninger, som knap nok er med i 'alfabetet'.

Hvad er vækst?

Når 'vækst' alligevel fremstilles som mirakelmidlet, skyldes det bl.a., at det anvendte vækstbegreb er afgrænset af den definition på økonomisk aktivitet, der benyttes i nationalregnskabet. Det er i princippet alle de transaktioner, der skaber pengeindkomst og som prissættes gennem markedsbaseret omsætning. De fleste økonomer og politikere benytter derfor ordet 'vækst' i betydningen en stigning i den reale nationalregnskabsmæssige produktion (BNP). Ikke fordi vækst i BNP i fysisk forstand er veldefineret; men fordi det definatorisk er ensbetydende med en stigning i de reale pengeindkomster: løn og profit. Vækst kommer herved til at fremstå som en tilsyneladende omkostningsfri løsning på krisen, der samtidig mindsker hullet i statsfinanserne.

Vækst i BNP vil ikke mindst gøre arbejdet med at få velfærdsstaten finansieret lettere for finansministeren. Stigende faktorindkomster øger det finanspolitiske råderum. Ligesom det er næsten en 'gratis omgang' at skabe politisk tilslutning til en politik, der på papiret øger befolkningens forbrugsmuligheder både privat og offentligt, (hvilket i økonom-jargonen ofte sammenfattes under betegnelsen 'velfærd'). For hver krone, BNP stiger, triller der automatisk ca. 40 øre ned i statskassen. Den konkrete størrelse afhænger naturligvis af de specifikke omstændigheder, men effekten på det offentlige budget er entydigt

NOTE 1 Ole Jess Olsen takkes for mange konstruktive forslag til afklaring af argumenterne.

NOTE 2 Dette skrives få dage inden statsministerens nytårstale, og hvis begrebet ikke benyttes mindst 3 gange med en positiv konnotation, så vil der have fundet noget, der vil kunne karakteriseres som et paradigmeskifte sted i dansk politik.

positiv, næsten som manna fra himlen. Hertil kommer, at øget vækst reducerer arbejdsløsheden, hvilket yderligere aflaster det offentlige budget. Vækst er således enhver finansministers drøm, da den mindsker hullet på statsbudgettet, uden at vælgerne bliver generet af en stigning i skattesatserne.

Men i en velfungerende markedsøkonomi er det dog ikke tilstrækkeligt, at BNP-væksten er positiv. For at opnå alle de gunstige makroøkonomiske effekter skal væksten overstige den underliggende stigning i produktiviteten. Er væksten svagere end stigningen i produktiviteten, bliver væksten tilsyneladende 'jobløs'. Øget produktivitet er således et tveægget sværd. Det øger samfundsoekonomiens produktions*potentiale*; men reducerer ikke nødvendigvis de makroøkonomiske ubalancer.

Det er den moderne og i stigende grad globaliserede markedsøkonomis paradoks, at der skal produceres mere og mere for blot at hindre, at de makroøkonomiske ubalancer øges. Vækst er blevet en nødvendighed i en markedsdomineret samfundsoekonomi. Ikke underligt efterlader denne udvikling en følelse af magtesløshed over for 'vækst-mantraet', der kan bringe mindelser om musen i karrusellen. Den skal løbe hurtigere og hurtigere for ikke at blive kastet af, men kommer alligevel ingen vegne. Lønmodtagerne ved, at de som en konsekvens af den øgede globale konkurrence skal øge produktiviteten år for år for at beholde jobbet. Det har den konsekvens, at BNP skal vokse hvert år, hvis det skal undgås, at arbejdsløsheden øges, og finansministeren skal undgå at hæve skatterne eller skære i det offentlige forbrug.

Spørgsmålet er, hvorledes – om overhovedet – en øget BNP-vækst kan opnås, og dernæst i hvilken grad denne vækst nu også samfundsmæssigt vurderet er omkostningsfri?

Et blik på OECD-området

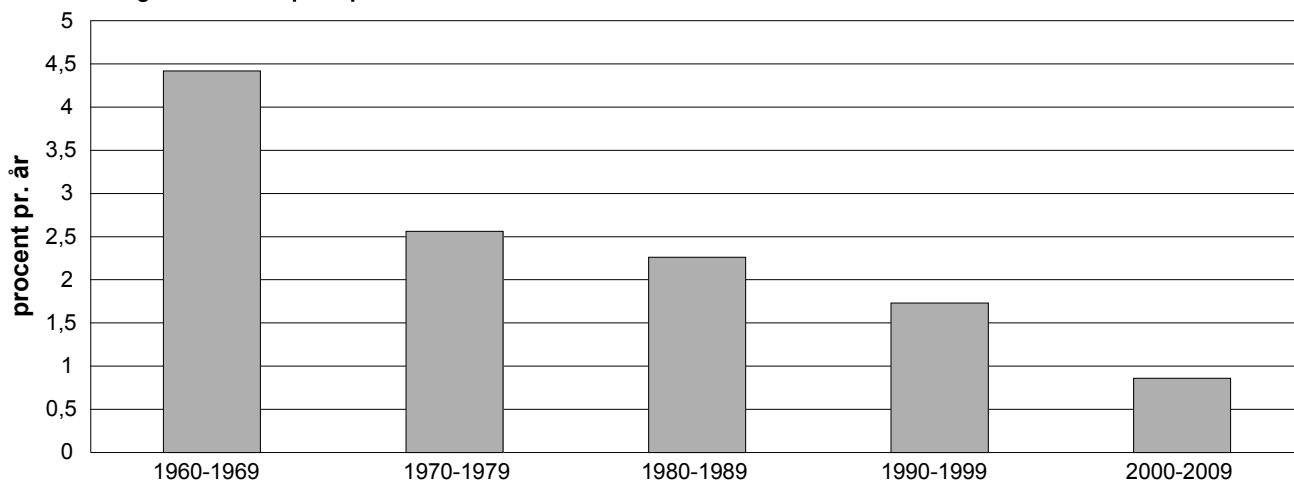
Kaster vi et blik ud over OECD-området, så er det et karakteristisk træk, at vækstraten i BNP opgjort pr. capita igennem de seneste 50 år har været aftagende, se figur 1. Hertil skal så lægges, at arbejdsløsheden i de 15 'gamle' EU-lande er vokset fra at udgøre ca. 2 mill. personer i slutningen af 1960'erne til i dag at ligge på det højeste niveau i efterkrigstiden på ca. 20 mill. Ligesom statsgælden har bevæget sig næsten konstant opad; for i dag at ligge på et gennemsnit for disse lande på ca. 80 pct. af BNP.

Væksten har med andre ord ikke kunnet holde trit med stigning i produktivitet og i arbejdsstyrke. Denne skæve udvikling har givet næring til en – ikke mindst i de rige lande – spirende vækstskepsis. Hvis væksten ikke i dette historiske perspektiv har kunnet løse to så væsentlige samfundsoekonomiske udfordringer, hvorfor så fortsat forfølge en politik, der er så ensidigt orienteret mod at sætte fornyet gang i væksten?

Hertil kommer, at den økonomiske teori ofte giver tvetydige og sjældent empirisk overbevisende anvisninger på, hvad der i praksis bestemmer vækstens styrke; for kunne der gives en sådan præcis anvisning på vækstens determinanter og var de kausale sammenhænge entydige, ville arbejdsløsheden næppe være fortsat med at stige igennem snart 50 år i Europa.

Den traditionelle vækstteori, repræsenteret ved f.eks. Solow's vækstmodel, benyttes ofte som rammen for udarbejdelse af et ex post-'vækst-regnskab'. Hvor væksten fordeles ud på de anvendte produktionsfaktorer: arbejdskraft og realkapital. Denne opgørelse efterlader som oftest en betydelig uforklaret vækstkomponent – der benævnes 'total faktorproduktivitet'. Denne søges forklaret ved skift i teknologien, dvs. den samfundsmæssige organisering i bred forstand, herunder konkurrencetryk-

Gennemsnitlig vækst i BNP pr. capita i OECD-området

Kilde: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

ket, jfr. f.eks. Mankiw, 2010. Dette vækstregnskab giver dog ikke noget svar på, i hvilken grad vækstprocessen primært er efterspørgsels- eller udbudsbestemt. Der mangler endnu mange brikker i forståelsen af den samfundsøkonomiske dynamik, herunder bl.a. om efterspørgslen er løn- eller profitdrevet, jf. Bhadury, 2008. Hertil kommer den finansielle sektors rolle, betydningen af ressourceforbrug og miljøpåvirkning, af fordeling og befolkningens oplevelse af velfærd.

Uanset disse manglende forklaringslementer i forståelsen af vækstprocessens determinanter, så er der en vedholdende 'vækst-optimisme' i de fleste traditionelle økonommiljøer. OECD har således i sin seneste *Economic Outlook*, december 2013 gennemført en beregning af 'long term projections' for en række specifikke lande, såvel som for 'verdensøkonomien' under et. Som det ses af tabellen, er resultatet en form for 'business as usual'-beregning, dog præsenteret med en næsten skræmmende nøjagtighed og uden mange eksplicite forbehold. Man skal være en trænet modelbruger for at kunne gennemskue, hvor restriktive forudsætninger disse 'projections' hviler på. For Euro-området bliver resultatet af modeløvelsen, at BNP-væksten vil stabilisere sig på et omtrentligt 1990'erniveau. I tabellens søjle 4 ses det, at OECD's modelberegning leder frem til en gennemsnitlig årlig vækst på ca. 1½ pct. Derimod regner OECD med, at væksttempoet reduceres noget i bl.a. Kina, så det i gennemsnit over den betragtede periode 'kun' vil være 3,76 pct. p.a. pr. indbygger.

Endnu mere 'tankevækkende' er beregningen af niveauet for den gennemsnitlige realindkomst i dette 50-års-perspektiv. I søjle 1-3 er angivet den reale udvikling i BNP/indbygger, hvilket i denne fremskrivning også illustrerer stigningen i det private forbrug. Søjle 5 viser, at for Euro-området vil dette vækst-scenarie indebære en *fordobling af BNP pr. capita*, globalt set en tredobling og i Kina en 5½-dobling. Umiddelbart kan disse tal virke næsten absurd store. Man tager sig til hovedet: en fordobling af det private forbrug? Dobbelte så meget af alting giver ikke umiddelbart mening. Fantasien rækker ikke umiddelbart; men det skal den nok komme til at gøre, når stigningen kommer snigende med blot 1½ pct. om året. Der vil altid være en lidt større bil, lidt dybere lænestol, lidt længere

udlandsrejse, som frister, når budgettet øges i små skridt. Skidelsky & Skidelsky (2012) diskuterer dog med en betydelig inspiration fra Keynes' essay '*Economic possibilities for our grandchildren*' om en form for mætning af det private forbrug skulle være ved at indtræde i de rige lande. Orker vi, endsige ønsker vi at have et forsat stigende privat forbrug som det højest prioriterede økonomiske mål?

Spørges der mere specifikt til danske beregninger af basis-scenarier for BNP/capita i et nogenlunde tilsvarende tidsmæssigt perspektiv fremlagt af bl.a. Velfærdskommission (2006), Klimakommission (2010) og finansministeriet, så er der ingen afgørende forskel. De har alle et grundforløb, der indebærer en fordobling af BNP inden for den planlægningshorisont, som benyttes i disse kommissionsrapporter:

Økonomisk vækst:

Klimakommissionen har anvendt Finansministeriets langsigtede økonomiske fremskrivning, som fra 2008 til 2050 har en gennemsnitlig årlig vækst i BNP på 1,72 pct., således at BNP frem til 2050 mere end fordobles. Den anvendte forudsætning om økonomisk vækst er relativt optimistisk og indebærer dermed relativt stærk vækst i efterspørgslen efter energitjenester i både referenceforløb og fremtidsforløb.

Klimakommissionen: Grøn Energi, s. 81

Den spirende vækstskepsis³

Ovenstående fremskrivninger af 'væksten' gennemført af de traditionelle økonommiljøer har naturligvis fremkaldt reaktioner fra mindre traditionelle økonomer og mindre 'business as usual'-orienterede politikere. I disse miljøer sættes der bl.a. på baggrund af den historiske udvikling i væksten, som den er gengivet i figur 1, et spørgsmålstejn ved antagelsen, om en forsat stigning i den traditionelle BNP-produktivitet på niveau med 1990'erne er mulig, endsige sandsynlig? Forlænges tiår-trenden i figuren, så rammer man om ikke i dette tiår, så i det næste tiår 1.-aksen – som udtryk for, at BNP-væksten i de rige

Fremskrivning af BNP/capita	1	2	3	4	5
	2013	2050	2060	2013-60	2013-60
	\$,2005-priser	\$,2005-priser	\$,2005-priser	Gnst. pct. stigning.	Forøgelse af BNP-niveau
Danmark	32437,9	59674,4	70984,4	1,68	2,19
Euro-området (15 lande)	29689,1	52348,6	60050,5	1,51	2,02
Verden	13526,1	36635,7	44050,9	2,54	3,26
Kina	8525,2	40980,9	48402,9	3,76	5,68

Kilde: OECD, Long-term baseline projections, No. 93, December 2013

lande vil gå i stå. I betragtning af, hvor lidt konkret der vides om de produktivitetgenererende faktorer, er det en mulighed, der ikke på et fagøkonomisk grundlag kan afvises, specielt ikke når de miljøafhængige (råstoffer, fersk vand og energi) og miljø- og klimapåvirkende faktorer (forurening, vandstand og temperatur) indregnes.

Det andet spørgsmål, som stilles ikke mindst i mere alternative økonomiske miljøer, er, om øget traditionelt privat forbrug overhovedet er ønskeligt? Skulle den øgede produktivitet, hvis den overhovedet manifesterer sig, ikke snarere benyttes til at skabe rammerne for det 'gode liv', kendetegnet ved mindre ulighed (nationalt og globalt), kortere arbejdsdag og større hensyntagen til naturen?

Set i lyset af det lange historiske vækstforløb, der ikke har løst de makroøkonomiske ubalancer, og som samtidig har indebåret en notorisk miljøbelastning og forøgelse af uligheden, er det vanskeligt at argumentere for, at der i fremtiden nødvendigvis vil være en positiv korrelation mellem stigning i traditionel BNP-vækst og befolkningens oplevelse af velfærd. Tre af disse forbehold skal diskuteres nedenfor:

1. I et markedssystem med mindsket regulering, der forstærkes af globaliseringen, er der iboende modsætninger, der ikke kan analyseres inden for rammen af de traditionelle vækstmodeller;
2. Øget ulighed medfører sociale omkostninger
3. Øget miljø- og klimabelastning indebærer uforudsigelige omkostninger

1. Det ustabile, globale markedssystem

Efter 'murens' og det sovjetiske økonomiske systems fald i 1990 fik den markedsøkonomiske tænkning dominans. Der blev ikke længere sat spørgsmålstegn ved den analytiske relevans af bl.a. den generelle ligevægtsmodel, således som den var blevet udviklet inden for rammen af neoklassisk teori. Her er det antaget, at hvis de enkelte markeder under forudsætning af fuldkommen konkurrence blev overladt til sig selv, ville der etablere sig en såkaldt Pareto-optimal tilstand med fuld beskæftigelse og fuld kapacitetsudnyttelse. Denne analytiske vækstmodel gik sin sejrsgang igennem de forskningsmæssige miljøer i en grad, så makroøkonomiske problemstillinger stort set kun blev analyseret inden for rammen af generelle ligevægtsmodeller. De mere langsigtede tendenser i det økonomiske system bestemt af de underliggende samfundsmæssige strukturer og institutioner blev herved analyseret, som om det markedsøkonomiske system fungerede perfekt på langt sigt, jf. OECD's projections.

De mere kortsigtede afvigelser fra den generelle ligevægt og fuld beskæftigelse bliver her tilskrevet 'markeds-imperfektioner'. Lærebogsforklaringen på arbejdsløshed er således manglende lønflexibilitet og en for omfattende velfærdsstat (i form af for høj indkomstskat og sociale ydelser), der fratager lønmodtagerne incitament til at gå ned i løn, når der er arbejdsløshed. Den finansielle krise tilskrives asymmetrisk information,

mangel på gennemsigtighed, statslig indskydergaranti og en for lav rente fastsat af centralbanken. Hvis markedsøkonomien var mindre reguleret, så ville markeds kræfterne bedre sikre, at de finansielle og økonomiske kriser i fremtiden ville blive mindre i omfang og i tid.

Den generelle gyldighed af disse konklusioner har den langstrakte økonomiske krise efter 2007/08 sat spørgsmålstegn ved. Det markedsøkonomiske systems funktion med hensyn til at skabe vækst og velfærd er blevet udfordret af en udvikling, der er kendetegnet ved øget ustabilitet med hensyn til produktion, beskæftigelse, fordeling, råvarepriser, finansielle institutioner, offentlig økonomi og miljøpåvirkning mm., sammenfattet i begrebet en ikke-bæredygtig udvikling. De økonomiske beslutningstagere oplever en stigende usikkerhed med hensyn til, hvad fremtiden vil bringe, som de eksisterende økonomiske teorier har svært ved at bidrage konstruktivt til forståelsen af. Samfundsøkonomi kan derfor ikke (længere) analyseres isoleret fra den øvrige samfundsudvikling. Økonomi, sociale forhold, politik og miljø bør i stigende grad anskues som en helhed. Analyser af den økonomiske vækst kan ikke gennemføres isoleret fra øvrige samfundsmæssige forhold, som det hidtil har været en udbredt praksis inden for makroøkonomisk teori. Det er et for snævert perspektiv, der har blokeret for, at andre væsentlige samfundsmæssige tendenser inddrages til en mere overordnet og sammenhængende forståelse af den samfundsmæssige dynamik.

2. Stigende ulighed

Uligheden opgjort på basis af indkomst og formue har været stigende i stort set alle de vestlige lande siden begyndelsen af 1980'erne. Mest udtalt i de angelsaksiske lande. Hvad skyldes denne ændring i fordelingen? Og hvorledes kan denne udvikling forklares i lyset af samfundsøkonomisk teori? Den stigende ulighed har fundet sted, samtidig med at BNP pr. capita opgjort som et simpelt gennemsnit er vokset tiår efter tiår, om end i et nedsat tempo. Stiglitz (2012) påviser, at stort set hele indkomststigningen i USA er tilfaldet de i forvejen rigeste 20 pct. af befolkningen. For median-amerikaneren har der igennem de seneste 30 år ikke været nogen nævneværdig fremgang i realindkomsten, og for de fattigste 20 pct. har der været et direkte fald i disponibel realindkomst, idet de offentlige overførsler og de laveste lønninger ikke har kunnet følge med stigningen i priser (navnlig på fødevarer og energi).

Fordeling af indkomster og formuer indgår sjældent med større vægt i den neoklassiske teori, der beskriver den ideale markedsøkonomi. Her er argumentet, at løn og profit er bestemt af værdien af produktionsfaktorernes (arbejdskraft, real kapital og jord) *grænseproduktivitet*. I denne model opnår produktionsfaktorerne således en aflønning, der er bestemt af den marginale værdiskabelse. Lønforskelle forklares ved forskelle i produktivitet, 'you earn, what you deserve'. Det perfekte marked – i det omfang det eksisterer – tilsikrer inden for denne teoriramme en form for objektiv retfærdighed, idet aflønningen er bestemt af, hvad arbejdsindsatsen er værd for virksomheden. Statslige indgreb, der ændrer lønnens værdi, f.eks. gennem beskatning,

har i denne model en forvridende effekt, idet den adskiller faktoraflønning og værdien af arbejdsindsatsen. Fordelingspolitik mindsker produktionen og dermed velstand opgjort i form af BNP. Hertil kommer, at indkomstforskelle skal sikre, at arbejdskraften søger derhen, hvor aflønningen netop svarer til produktiviteten, eller sagt på anden måde hvor kvalifikationer og job matcher hinanden. Det skulle sikre, at arbejdstageren får en løn, der er afpasset hans/hendes produktivitet, og samtidig sikre, at bidraget til den samfundsøkonomiske effektivitet er størst muligt. Denne match omtales i den neoklassiske litteratur som en Pareto-optimal tilstand. De regulerende myndigheders primære opgave bliver inden for denne analytiske ramme af en ideal markedsøkonomi at sikre, at konkurrencen og markedskræfterne har en dominerende indflydelse på pris- og løndannelsen, og at forvridninger i form af skatter og arbejdsmarkedsrelaterede ydelser begrænses.

Så enkle er sammenhængene i den virkelige amerikanske økonomi dog ikke, hævder Stiglitz. Det er der en række årsager til. For det første fungerer samfundsøkonomien ikke tilnærmelsesvist som den perfekte konkurrencemodell. I takt med at de regulerende myndigheder mindsker deres overvågning af markedsøkonomien bl.a. ved at lempe på arbejdsmarkedslovgivningen, f.eks. gennem en begrænsning af fagbevægelsens mulighed for at danne modvægt til større virksomheder eller ved at reducere de sociale ydelser, herunder mindstelønnen, ændres magtforholdet mellem lønmodtagere og arbejdsgiver – navnlig for ufaglært arbejdskraft. Noget tilsvarende har fundet sted i den finansielle sektor, hvor afreguleringen gav de finansielle institutioner mulighed for at blive endnu større og ledelsen nærmest ubegrænset indflydelse dels på egen aflønning, dels på prissetningen af finansielle produkter.

Den samfundsøkonomiske struktur har således igennem de seneste 30 år snarere bevæget sig væk fra end i retning af den Pareto-model, der danner grundlaget for generel ligevægts-teori.

Stiglitz er dog også optaget af det empiriske forhold, at det i praksis kun i beskedent omfang er forholdet mellem løn (efter skat) og sociale ydelser, der er motiverende for lønmodtagerne. Her er det ikke et spørgsmål, om 'det kan betale sig at arbejde', der er sat på dagsordenen; men derimod om lidt højere eller lavere sociale ydelser eller skat har nogen afgørende indflydelse på f.eks. arbejdsudbuddet. Et relativt lønniveau, der opleves som retfærdigt (ibid, p. 114), er i mange sammenhænge en i sig selv tilstrækkeligt motiverende faktor for at yde en effektiv arbejdsindsats, hvilket bl.a. betyder, at cheflønninger såvel som de øvrige lønninger bør have et indbyrdes forhold, der opleves som retfærdigt i top og bund for ikke at virke direkte demotiverende. Der synes at være på mange arbejdspladser et bredt accepteret forhold mellem ansvar, risiko og lønniveau; respekteres det, så vil de ansatte være parate til at yde en 'optimal'

indsats. Indkomstforskelle er i dette perspektiv således mindst lige så meget et spørgsmål om tradition og psykologi som et økonomisk forhold, der kun bliver opgjort i kroner og ører, jf. Kahneman (2003).

Fordelingen mellem høj og lav løn og mellem lønsum og profit har yderligere indflydelse på den økonomiske vækst bestemt af efterspørgslen. Det er lønmodtagerne, der udgør hovedparten af forbrugerne. Stagnerer lønmodtagernes disponible indkomst, vil det i sig selv lægge en dæmper på det private forbrug. Det amerikanske forbrug blev dog i en periode holdt oppe af den øgede kreditgivning, der navnlig kendetegnede starten på indeværende århundrede. Disse forbrugslån var bl.a. baseret på sikkerhed i fast ejendom. En udvikling som beskrevet ovenfor standsede brat, da boligboblen brast. Forbrugsefterspørgslen er efterfølgende blevet holdt tilbage af de mange nødlidende forbrugslån, af den stigende arbejdsløshed og den øgede usikkerhed med hensyn til, hvad fremtiden vil bringe. Igennem de seneste 20 år har der etableret sig en teoridannelse, som forsøger at analysere, i hvilken grad indkomstfordelingen øver indflydelse på efterspørgslen og dermed på den økonomiske vækst. En væsentlig konklusion herfra er, at i store forholdsvis lukkede økonomier som f.eks. USA eller EU (set under ét) er efterspørgselseffekten dominerende, og som nævnt benyttes udtrykket 'wage-led' (løndrevet) vækst. I disse lande/regioner er udviklingen i reallønnen positivt korreleret med væksten. I modsætning hertil spiller lønnen i små åbne økonomier en større rolle som omkostningsparameter i de udlandskonkurrerende sektorer, end som determinant for det private forbrug. Den forbedrede internationale konkurrenceevne kan i disse lande yderligere øve en positiv effekt på omfanget af de private investeringer. Disse faktorer fører i fællesskab til en positiv sammenhæng mellem profitandelen af bruttofaktoriindkomsten og den økonomiske vækst, hvilket betegnes 'profit-led' (profitdrevet) vækst, jf. Bhaduri, (2008).

Fordelingens samfundsmæssige implikationer i de rige lande er af Wilkinson & Pickett (2010) sat ind i et bredere socioøkonomisk perspektiv. De har rangordnet landene efter størrelsen af den Gini-koefficient, der kan opgøres for fordelingen af husholdningernes disponible indkomst. Forfatterne finder en empirisk underbygget signifikant sammenhæng mellem størrelsen af Gini-koefficienten og en række socioøkonomiske faktorer som f.eks. levealder, kriminalitet, sundhedstilstand, miljøhensyn mm. Derimod finder forfatterne ikke nogen empirisk sammenhæng mellem landene gennemsnitlige BNP/capita og disse samfundsmæssige forhold, hvilket får dem til at konkludere, at når lande har passeret et indkomstniveau, der svarer til en indkomst på ca. \$10.000 pr. indbygger pr. år, så er det ikke længere vækst i det samlede BNP, men derimod indkomstens fordeling, der er medbestemmende, hvis det er vækst i befolkningens velfærd frem for velstand, der er i fokus.

3. Øget miljø- og klimabelastning

Samlet set vurderes de langsigtede ekstraomkostninger – målt som velfærdstab – ved realisering af et mål om uafhængighed af fossile brændsler at være i en størrelsesorden, der svarer til en halv pct. af Danmarks bruttonationalprodukt i 2050, når de afledte effekter på Danmarks økonomi medregnes.

Klimakommissionen, Grøn Energi, s. 80

Tilbage i 1988 blev begrebet 'bæredygtig udvikling' defineret i Brundtland-rapporten med titlen 'Vores fælles fremtid' udarbejdet i FN-regi. Den foregreb det 21. århundredes miljødilemmaer, idet den påviste en uholdbar sammenhæng mellem ønsket om fortsat økonomisk vækst opgjort pr. capita, en voksende befolkning og jordklodens begrænsede fysiske kapacitet. Alene den forventede stigning i jordens befolkning og dennes ønske om at opnå en levestandard, der matcher de vestlige landes, ville med den eksisterende produktionsteknologi være en fysisk umulighed.

Denne problemstilling er for så vidt ikke ny, idet Robert Malthus tilbage i slutningen af 1700-tallet havde påpeget en mulig disproportionalitet mellem befolkningstilvækst og forøgelse af fødevarerproduktionen. At der skulle gå et par hundrede år, før problemstillingen atter blev aktuel, kan tilskrives 1800-tallets udvandring til de tyndt befolkede områder i Nord- og Sydamerika og Australien samt den stærkt forbedrede teknologi i fødevarerproduktion og i sø- og landtransport. Det var først i 1970 med Romklubbens rapport *Grænser for Vækst*, at udtømming af naturens ressourcer og global forurening blev sat på den geopolitiske dagsorden. Denne problemstilling blev i Brundtland-rapporten udvidet til også at omfatte kommende generationer ikke mindst i udviklingslandene: hvordan skulle deres velfærd sikres?

Som en konsekvens af afbrændingen af de fossile energiforekomster meldte problemet med den stigende koncentration af drivhusgasser i atmosfæren sig. I dag er der ikke megen videnskabelig tvivl om, at den globale temperaturstigning bl.a. er forårsaget af drivhuseffekten. Det, der derimod fortsat er uenighed om, er, hvilke konsekvenser det vil kunne få for det globale klima og dermed levestandarderne for befolkningerne navnlig i de tropiske egne. Herom kan der kun gisnes, idet det i høj grad afhænger af, med hvilken hastighed temperaturen og dermed klimaet vil ændre sig. Adskillige økologiske økonomer (bl.a. Jackson, 2010 og Victor, 2008) har udviklet analytiske modeller, der kan beskrive mulige samfundsmæssige konsekvenser af at bremse den økonomiske vækst helt ned.

En markant lavere vækst (altså ikke produktionsniveauet, men hastigheden hvormed produktionen øges) i de rige lande behøver ikke at betyde en nedgang i velfærd – måske tværtimod. Nyere socioøkonomiske undersøgelser har som nævnt ovenfor konkluderet, at der ikke i de rige lande er nogen entydig sammenhæng mellem en stigning i det gennemsnitlige BNP og befolkningens tilfredshed med levestandarderne. Hertil kommer, at en omstilling til fossilfri produktion, allerede med den i dag kendte teknologi, er en realistisk mulighed, som ikke nødvendigvis behøver at reducere befolkningens materielle levestandard i dag eller i fremtiden, jf. Klimakommissionen, 2010.

Afgørende for udviklingen i velfærd og velstand i fremtiden er størrelsen af væksten i arbejdsproduktiviteten. Fortsætter den med at stige med 2 pct. pr. år, så fordobles som nævnt den *potentielle* produktion i løbet af 35 år. Hvorledes en sådan øget produktionskapacitet anvendes i fremtiden, burde derfor gøres til genstand for en grundpolitisk diskussion, idet adskillige muligheder står åbne for bl.a. at etablere en bæredygtig udvikling, se f.eks. Victor, 2008.

Vækst/ikke-vækst i det 21. århundrede

Indgangen til det 21. århundrede har stået i den økonomiske krises tegn. Det er umuligt at afgøre, om den aktuelle stilstand i den økonomiske vækst er midlertidig eller vil trække i langdrag på grund af et i fremtiden mere fundamentalt skifte i den økonomiske adfærd kombineret med et stærkere politisk ønske om at ændre den samfundsmæssige udvikling med større vægt på bæredygtighed. Hertil kommer, at den finansielle sektor endnu ikke er blevet restitueret efter finanskrisen. Det vil muligvis først ske, når/hvis et nyt sæt af reguleringer bliver implementeret, der sikrer, at de finansielle aktører i tilstrækkeligt omfang også varetager samfundsmæssige hensyn.

De teoretiske implikationer af en sådan mulig ændret adfærd og politisk prioritering har endnu ikke sat sig nævneværdige spor i form af væsentlige tilføjelser i de økonomiske lærebøger. Spørgsmålet, om fortsat økonomisk vækst overhovedet kan løse de udfordringer, som de vestlige samfund står over for i det 21. århundrede, bliver ikke seriøst diskuteret i den mainstream økonomiske litteratur. 'Vækst' fremhæves fortsat i de toneangivende politiske og fagøkonomiske miljøer som svaret på den aktuelle økonomiske krise. Men set dels i et historisk og dels i et fremadrettet perspektiv kan der være grund til at sætte et spørgsmålstegn ved, om 'vækst' i traditionel forstand er et varigt svar på de samfundsmæssige ubalancer, som de rige vestlige økonomier står overfor i indeværende århundrede. Fortsat økonomisk vækst er således ikke nødvendigvis den eneste løsning på den aktuelle samfundsmæssige økonomiske krise, og næppe en permanent, endelige bæredygtig løsning set i perspektiv af det 21. århundredes udfordringer.

LITTERATUR

- Bhaduri, A. (2008), On the dynamics of profit-led and wage-led growth, *Cambridge Journal of Economics*, vol. 32 (1): 147-160.
- Estrup, H., J. Jespersen og P. Nielsen (2013) *Den økonomiske teoris historie – en kort introduktion*, 2. udg. København: Djøfs Forlag
- Jackson, T. (2010) *Prosperity without Growth*, London: Earthscan
- Jespersen, J. (2005) *Makroøkonomisk analyse, finanspolitisk holdbarhed og DREAM-modellen: en umage cocktail*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2005/3
- Kahneman, D. (2003) *Maps of bounded rationality: psychology for behavioural economics*, American Economic Review, vol. 93, issue 5
- Klimakommissionen (2010) *Grøn Energi - vejen mod et dansk energisystem uden fossile brændsler*, Energi- og klimaministeriet
- Mankiw, N. G. (2010) *Macroeconomics*, 7th ed. New York: Worth Publishers
- Skidelsky, Robert & Edward Skidelsky (2012) *How much is enough?* London: Allen Lane
- Stiglitz, Joseph E. (2012) *The Price of Inequality*, New York: Allen Lane
- Victor, Peter (2008) *Managing without growth*, think-piece for the SDC workshop 'Confronting Structure' April, London: Sustainable Development Committee
- Wilkinson, Richard & Jane Pickett (2010) *The Spirit Level – why Equality is better for everyone*, London: Penguin Books